

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.11.05>

Хмарук Т.В.

*здобувач кафедри державно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права імені Іоаннікія Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ЩОДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ АКТІВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Органи конституційної юстиції, посідаючи окреме місце в системі органів державної влади, виконують важливе завдання у сфері конституційного контролю та нагляду, але при цьому не наділені повноваженнями у сфері нормотворчості, хоча той обсяг функцій і завдань, які ними виконуються, свідчать про об'єктивну потребу наділення їх такими можливостями. З одного боку, ці органи можна зарахувати до судової гілки державної влади, а тому наділення їх повноваженнями у сфері правотворчості створить певний дисбаланс у системі владних повноважень у державі. З іншого – вони здійснюють діяльність, результатом якої є цілком конкретні акти, якими вирішуються питання відповідності/невідповідності положенням Конституції нормативно-правових актів, виданих іншими органами державної влади; питання тлумачення та роз'яснення положень Основного Закону тощо. Тобто результат їхньої діяльності втілюється не в конкретному управлінському рішенні, як у випадку з органами державної влади, наприклад, виконавчої гілки влади, і не в конкретному законодавчому акті, яким регулюють суспільні відносини органи влади законодавчої, а в окремій формі, що отримала назву «акт конституційної юстиції».

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вітчизняний дослідник В.А. Григор'єв акцентує увагу на тому, що конституційне судочинство є способом реалізації повноважень органів конституційної юстиції, тому конституційна юстиція як категорія ширша,

ніж конституційне судочинство. Порівнюючи конституційне судочинство з конституційним контролем, варто зауважити, що конституційне судочинство ширше, ніж конституційний контроль. Конституційний контроль полягає лише в установленні відповідності Конституції певного акта, а конституційне судочинство такою компетенцією не обмежується [1, с. 220]. Указана позиція дослідника дає можливість класифікувати акти конституційної юстиції за характером впливу на конституційно-правові відносини:

– акти конституційного контролю, тобто акти реагування на невідповідність нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, положенням Основного Закону;

– акти правоохоронного характеру, тобто акти, у яких відбувається захист конституційного правопорядку. Їх винесення пов'язано не з неконституційністю інших нормативно-правових актів, а лише з прямим захистом конституційного ладу та системи конституційно-правових відносин.

У свою чергу, професор, суддя Конституційного Суду України у відставці В.М. Шаповал стверджує, що акти Конституційного Суду України, які стосуються організації внутрішньої його діяльності, мають нормотворчий характер, тоді як «рішення та висновки Конституційного Суду України не можуть мати характеру нормативно-правових актів, які здатні активно регулювати суспільні відносини» [2, с. 29]. Але якщо в такий спосіб розуміти діяльність органу

конституційної юстиції, то можна виокремити найбільш значущий критерій класифікації його актів – сферу застосування. Відповідно до цього глобального критерію, усі його акти можна розділити на внутрішньоорганізаційні та акти впорядкування суспільних відносин.

Формулювання завдання дослідження.

Мета статті – дослідити питання визначення критеріїв класифікації актів конституційної юстиції на окремі види, проаналізувати чинні види актів Конституційного Суду України та їх призначення.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальна відмінність європейської моделі конституційного контролю від американської полягає в тому, що під час закріплення першої конституційний контроль здійснюють не всі суди загальної юрисдикції, а спеціалізовані судові (або ж квазісудові) органи [3, с. 144]. З огляду на вищеназване, за суб'єктивним критерієм вважаємо за необхідне проводити класифікацію актів конституційної юстиції на такі:

– акти конституційної юстиції, прийняті судом загальної юрисдикції (характерно для американської моделі конституційного контролю);

– акти конституційної юстиції, прийняті спеціалізованим судовим/квазісудовим органом, що, у свою чергу, характерно для європейської моделі конституційного контролю.

Вітчизняне законодавство не регламентує поняття «акт конституційної юстиції» або «акт Конституційного Суду України» або ж вичерпний перелік таких актів. Однак необхідно констатувати, що певне розмежування актів Конституційного Суду України передбачено Основним Законом України, спеціалізованим законом, який деталізує конституційно-правовий статус вітчизняного органу конституційної юрисдикції, а також Регламентом Конституційного Суду України. Відзначимо, що кожен з указаних нормативно-правових актів містить різні підходи до визначення переліку актів Конституційного Суду України.

Так, згідно з ч. 1 ст. 151-2 Конституції України, рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними й не можуть бути оскаржені [4]. У свою чергу, відповідно до ст. 83 Закону України «Про Конституційний Суд України», Суд ухвалює рішення, надає висновки, постановляє ухвали, видає забезпечувальні накази. Акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює у формі постанови [5]. Отже, вітчизняний законодавець у профільному законі, який регулює статус Конституційного Суду України, здійснює поділ актів останнього так: 1) рішення; 2) висновки; 3) ухвали; 4) забезпечувальні накази; 5) постанови.

Натомість ч. 3 ст. 3 Закону України «Про Конституційний Суд України» передбачає, що Суд також ухвалює інші акти, що регламентують організацію його роботи, відповідно до цього Закону та Регламенту. Специфічним актом є окрема думка судді Конституційного Суду України. Загалом Законом України «Про Конституційний Суд України» та Регламентом Конституційного Суду України визначено певне розмежування актів, зокрема, на рішення, висновки й ухвали (у т. ч. процесуальні ухвали).

Т.О. Цимбалістий зазначає, що «рішення та висновки Конституційного Суду України відрізняються за своєю правовою природою і юридичною силою. Джерелом права, частиною національного законодавства України є рішення Конституційного Суду України з питань конституційності актів та офіційного тлумачення Конституції й законів України, а також висновки про конституційність чинних міжнародних договорів України. Що ж до інших висновків, то вони не мають самостійного правового значення, але є підставою для прийняття законодавцем відповідних рішень» [6, с. 59–60]. Тому, досліджуючи позицію вченого [7, с. 56–64], можна виокремити низку критеріїв, які можна застосовувати для класифікації актів конституційної юстиції:

1. За предметом і/або об'єктом, тобто ті, що стосуються кожного функціонального напрямку роботи Конституційного Суду України (наприклад, рішення за результатами розгляду: конституційного подання та/або конституційної скарги; висновки за результатами розгляду конституційного звернення).

2. За процесуальним порядком прийняття, що також пов'язано з різними напрямами діяльності Конституційного Суду України (зокрема рішення, висновки, а також проміжні чи процесуальні ухвали, що виносяться окремо в порядку розгляду: конституційного подання; конституційного звернення; конституційної скарги).

3. За способом впливу на суспільні процеси або на правозастосовну практику органів державної влади на території України, що пов'язано з різним характером конституційного провадження (наприклад, рішення за результатами розгляду конституційної скарги, що впливають на подальший процес судового розгляду по справі; стосовно відповідності міжнародно-правових актів Конституції та законодавства України, що впливає на вирішення питання їх ратифікації, підписання, узгодження, імплементації тощо; рішення щодо визнання конституційними або неконституційними нормативно-правових актів або їх частин, що тягне за собою їх зміну, скасування, тощо).

В.Є. Скомороха пропонує розширити класифікаційні ознаки, за якими можна диференціювати акти конституційної юстиції, доповнивши їх ще одним критерієм, а саме розмежування за суб'єктом, який звертається до Конституційного Суду. При цьому дослідник указує й на те, що й наслідки дії актів конституційної юстиції повинні розрізнятися, зокрема «визнання, що рішення Конституційного Суду України щодо неконституційності закону, іншого правового акта є підставою для перегляду справ у передбачених законом випадках. Крім того необхідним є закріплення обов'язку перегляду в установленому порядку не лише рішень судів загальної юрисдикції, а й рішень інших органів, в основу яких

покладено акти, визнані неконституційними» [8, с. 14–15]. Але вказані наслідки є, так би мовити, такими, що повинні розумітися самі по собі в силу праворегулювальної чи правовстановлювальної дії акта конституційної юстиції. Їх закріплення має відбуватися на рівні Основного Закону, а це вже належатиме не стільки до класифікуючих ознак самих актів, скільки до характеристики їх правових наслідків. Тому ми можемо стверджувати, що правові наслідки як критерій класифікації також можуть мати місце в процесі наукового пізнання доктриналогічних засад регулювання питання правової природи актів конституційної юстиції.

Вітчизняна дослідниця Г.О. Христова, аналізуючи акти конституційної юстиції в Україні, виділяє «правопідтвержуючі, правоскасовуючі та преюдиціальні акти» [9, с. 15]. Ми повністю підтримуємо цю точку зору, а саме той кут погляду на проблему правових наслідків, які обрала вчена з метою диференціації актів конституційної юстиції. Разом із тим нами вбачається за доцільне доповнити такий перелік актами правовстановлювального характеру. Пояснюючи таку точку зору, ми стверджуємо, що акти конституційної юстиції правопідтвержувального або правоскасовувального характеру стосуються двох протилежних точок зору органу конституційної юстиції в процесі здійснення ним конституційного контролю на відповідність того чи іншого нормативно-правового акта загалом положенням Основного Закону. Але якщо ми говоримо про оцінку конституційності/неконституційності конкретного положення законодавства, яке є елементом системи регулювання суспільних відносин, то доцільно говорити саме про правовстановлювальний характер висновків Конституційного Суду України. Зауважимо також, що вони можуть бути водночас і преюдиційними, оскільки матимуть значення для подальшого регулювання суспільних відносин або подальшої поведінки суб'єктів владних повноважень.

Український розгалужений підхід до проблеми класифікації актів конституційної юстиції

запропонував Т.І. Тишук, який за результатами системного аналізу положень вітчизняного законодавства, а саме положень Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд України», запропонував цілісну систему класифікуючих ознак. Зокрема, вітчизняний дослідник за характером повноважень органу конституційної юстиції виділяє рішення з питань визнання конституційності й акти тлумачення положень Основного Закону; за кількістю функцій – прості (акти на виконання одної функції: тлумачення, оцінювання конституційності тощо) та ускладнені (акти, прийняті на виконання декількох функцій); за особливостями конституційного провадження – акти, прийняті за результатами тлумачення Основного Закону, акти, прийняті в процесі визнання конституційності/неконституційності актів суб'єктів владних повноважень, акти, ухвалені під час вирішення спору щодо відповідності здійснюваних функцій суб'єктом владних повноважень положенням Основного Закону, акти щодо вирішення спору з приводу всеукраїнського референдуму (народного волевиявлення); за відповідністю форми звернення – акти за результатами конституційного подання, акти за результатами конституційного звернення, акти за результатами конституційної скарги [10, с. 34–40].

Наведені вище підходи, на нашу думку, є занадто обтяжливі й відображають надзвичайно різноманітні та подекуди незначні аспекти конституційного провадження. Така класифікація не дає однозначності у вирішенні питання щодо правової природи та характеру актів конституційної юстиції. Більше того, подібний підхід не демонструє значимість актів конституційної юстиції, а характеризує лише складність функціонування органу конституційної юстиції, хоча ми повністю підтримуємо позиції наведених вище дослідників щодо необхідності виокремлення характеризувальних ознак організаційного порядку: за характером функцій, за суб'єктами подання, за формою провадження тощо. Це дає змогу

дослідити особливості процедурних аспектів діяльності органу конституційної юстиції під час реалізації ним різних функцій.

Досить комплексною та системною є класифікація актів конституційної юстиції в Україні, запропонована вітчизняним дослідником М.В. Савчиним. Так, указаний науковець поділяє всі правові акти Конституційного Суду України на дві самостійні групи:

– акти регламентарного характеру (включають Регламент Конституційного Суду України, Положення про Секретаріат, Постійні комісії Конституційного Суду України, про Архів Конституційного Суду України, про Бібліотеку Конституційного Суду України, а також акти організаційного характеру, що приймаються на засіданнях Конституційного Суду України (вирішують питання організаційного, фінансового, кадрового тощо забезпечення внутрішньої діяльності Суду));

– інтерпретаційні акти – будь-який правовий акт Конституційного Суду України з розв'язання конституційно-правового спору (приймаються у формі рішень і висновків) [11, с. 259–262].

Однак, на нашу думку, доцільно запропонувати два ключові способи класифікації актів конституційної юстиції в тому числі застосовні до національної моделі конституційного контролю в Україні:

– за формою видання актів конституційної юстиції;

– за правовою природою актів конституційної юстиції (з урахуванням позицій, викладених Т.О. Цимбалістим, Г.О. Хрисловою).

Системний аналіз положень ст. ст. 147–143 Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд України» дає підстави визначити такі види актів конституційної юстиції за формами їх видання: рішення; висновки; ухвали; забезпечувальні накази; акти суб'єктів конституційного провадження (спільні й окремі).

Що ж до класифікації актів конституційної юстиції за правовою природою, то тут варто виокремити такі акти:

– правозмінюючі, тобто висновки Конституційного Суду України за результатами визначення відповідності нормативно-правових актів суб'єктів владних повноважень положенням Конституції України. Вони можуть бути правоскасовувальні (якщо виявлено неконституційність) і правопідтвержувальні (якщо доведена конституційність);

– акти преюдиційного характеру, тобто рішення або висновки Конституційного Суду України, які використовуються в подальшому для цілей правотворчості суб'єктами владних повноважень;

– праворегулювальні – акти Конституційного Суду України, якими встановлюються та/або уточнюються окремі аспекти правового регулювання суспільних відносин;

– процесуальні – усі акти Конституційного Суду України, які стосуються організаційно-процесуальних аспектів його функціонування.

Запропоновані нами критерії класифікації актів конституційної юстиції з урахуванням особливостей вітчизняного законодавства розкривають два найбільш важливі аспекти діяльності органу конституційної юстиції: його вплив на систему права держави та форму організації виконання покладених функцій і завдань.

Висновки. Отже, за результатами аналізу теоретико-методологічних підходів і практичних пошуків критеріїв класифікації актів конституційної юстиції, а також власних досліджень спроб класифікацій таких актів варто резюмувати таке. Класифікація актів конституційної юстиції є способом пізнання доктри-

нальних засад правового режиму діяльності органу конституційної юстиції та правової природи його рішень. Із погляду національного законодавства акти конституційної юстиції повинні посідати певне місце в системі нормативно-правових або правозастосовних актів суб'єктів владних повноважень, у тому числі й суб'єктів судової влади. Ураховуючи специфіку органів конституційної юстиції та їх місце в системі механізму держави, логічно передбачити необхідність вирішення проблеми ступеня утилітарності їхніх актів, застосовності в процесі регулювання суспільних відносин тощо.

З огляду на наявний досвід і результати теоретико-правових пошуків у сфері класифікації актів конституційної юстиції в Україні, вітчизняне конституційне законодавство та практику діяльності Конституційного Суду України, запропоновано три основні підходи до такої класифікації: 1) за формою видання актів конституційної юстиції (рішення; висновки; ухвали; забезпечувальні накази; акти суб'єктів конституційного провадження (спільні й окремі)); 2) за правовою природою актів конституційної юстиції: правозмінюючі (висновки Конституційного Суду України за результатами визначення конституційності/неконституційності актів суб'єктів владних повноважень); акти преюдиційного характеру (рішення або висновки, які використовуються в подальшому з метою правотворчості суб'єктами владних повноважень); праворегулювальні (якими встановлюються та/або уточнюються окремі аспекти правового регулювання суспільних відносин); процесуальні.

Анотація

Вітчизняне законодавство не встановлює вичерпний перелік актів конституційної юстиції. Необхідно констатувати, що певне розмежування актів Конституційного Суду України передбачено Основним Законом України, Законом України «Про Конституційний Суд України», а також Регламентом Конституційного Суду України. Однак кожен з указаних нормативно-правових актів містить різні підходи до визначення переліку актів Конституційного Суду України, що зумовлює актуальність аналізу класифікації актів вітчизняного органу конституційної юстиції.

У статті досліджено питання визначення критеріїв класифікації актів конституційної юстиції на окремі види. Проведено аналіз чинних видів актів Конституційного Суду України та їх

призначення. Розкриваються види актів Конституційного Суду України за правовою природою рішень і формою видання. Визначається сутність і спосіб практичного застосування класифікації актів конституційної юстиції в Україні. порушується питання щодо прецедентного характеру рішень Конституційного Суду України. Робляться спроби вирішення проблеми практичного застосування окремих видів актів конституційної юстиції.

Запропоновано виділяти два ключові способи класифікації актів конституційної юстиції, у тому числі застосовні до національної моделі конституційного контролю в Україні: 1) за формою видання актів конституційної юстиції; 2) за правовою природою актів конституційної юстиції. Визначено такі види актів конституційної юстиції за формами їх видання: рішення; висновки; ухвали; забезпечувальні накази; акти суб'єктів конституційного провадження. За правовою природою виокремлено такі акти конституційної юстиції: правозмінюючі, акти преюдиційного характеру, праворегулювальні, процесуальні.

Ключові слова: Конституційний Суд України, конституційна юстиція, Конституція України, акти конституційної юстиції, види актів конституційної юстиції, правозастосування, нормотворчість.

Khmaruk T.V. The issue of classification of constitutional justice acts in Ukraine

Summary

Domestic legislation does not establish a comprehensive list of constitutional justice acts. It should be noted that a certain delimitation of the acts of the Constitutional Court of Ukraine is provided by the General Law of Ukraine, the Law of Ukraine «On the Constitutional Court of Ukraine», as well as the Regulations of the Constitutional Court of Ukraine. However, each of these general documents contain different approaches to determining the list of the acts of the Constitutional Court of Ukraine, which determines the relevance of the analysis of the classification of the acts of the domestic body of constitutional justice.

The issue of defining the criteria for classification of the acts of constitutional justice into certain types is examined in this article. The analysis of the existing types of the acts of the Constitutional Court of Ukraine and their purpose was conducted. There are types of the acts that are divided due to the legal nature of decisions and the form of publication. The essence and method of practical application of the classification of acts of constitutional justice in Ukraine are identified. The question of the precedential nature of the Constitutional Court of Ukraine decisions is brought up. Attempts to solve the problem of practical application of certain types of acts of constitutional justice are made.

It is proposed to identify two essential methods of classifying acts of constitutional justice, including those that are applied to the national model of constitutional control in Ukraine: 1) by the form of publication of acts of constitutional justice; 2) by the legal nature of acts of constitutional justice. The following types of acts of constitutional justice are determined according to the forms of their publication: decisions; conclusions; orders; secured orders; acts of subjects of constitutional proceedings. According to the legal nature, the following acts of constitutional justice are distinguished: law-changing, prejudicial, regulatory, procedural.

Key words: Constitutional court of Ukraine, constitutional justice, Constitution of Ukraine, acts of the constitutional justice, types of acts of the constitutional justice, law enforcement, rule-making.

Список використаних джерел:

1. Григор'єв В.А. Конституційне судочинство як спосіб конституційного контролю : історична ретроспектива європейської моделі конституційної юстиції в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2011. Вип. 43. С. 218–226.

2. Шаповал В.М. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії. *Право України*. 1998. № 5. С. 27–30.
3. Дробуш І.В. Конституційний Суд у системі конституційно-правових гарантій прав та свобод людини і громадянина в Україні. *Держава і право. Серія «Юридичні і політичні науки»* : збірник наукових праць. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. Вип. 25. С. 142–150.
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 02.05.2020).
5. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 02.05.2020).
6. Цимбалістий Т.О. Правова природа актів органу конституційної юстиції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 56–64.
7. Цимбалістий Т.О. Правова природа актів Конституційного Суду України. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2007. № 1 (21). С. 47–55.
8. Скомороха В.Є. Конституційний Суд України в механізмі державної влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / НЮАУ імені Ярослава Мудрого. Харків, 2001. 22 с.
9. Христова Г.О. Юридична природа актів Конституційного Суду України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / НЮАУ імені Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 22 с.
10. Тищук Т.І. Види рішень Конституційного Суду України та їх класифікація. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С. 34–40.
11. Савчин М.В. Конституційна юстиція та забезпечення конституційного порядку: 2005–2020 : монографія. Ужгород : Вид-во РІК-У, 2020. 384 с.